

Roman Darowski

Nowe źródła do działalności filozoficznej Jakuba Ortiza SJ (1564—1625)

Studia Philosophiae Christianae 22/2, 15-24

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROMAN DAROWSKI

**NOWE ŹRÓDŁA DO DZIAŁALNOŚCI FILOZOFICZNEJ JAKUBA
ORTIZA SJ (1564—1625)**

Treść: 1. Wstęp. 2. Opis rękopisu i jego treść. 3. Filozofia przyrody. 4. Uzupełnienia do innych dyscyplin filozoficznych. 5. Zakończenie. Résumé.

1. WSTĘP

W 1983 r. opublikowałem na łamach niniejszego czasopisma zwięzłą monografię Jakuba Ortiza jako filozofa, wykorzystując w niej wiele nie znanych przedtem materiałów źródłowych¹. Już po złożeniu tego artykułu dowiedziałem się, że w Bibliotece Seminarium Duchownego w Kielcach znajduje się rękopis wykładów filozofii przyrody, które w r. 1592/93 Ortiz prowadził w Kolegium Jezuitów w Poznaniu. Fakt istnienia rękopisu zaszyfrowałem w notce na końcu wspomnianego artykułu. Po bliższym zbadaniu rękopisu kieleckiego okazało się, że zawiera on nie tylko komentarz do trzech traktatów Arystotelesa, należących do filozofii przyrody (z braku źródeł nie mogła ona być uwzględniona w poprzednim artykule), lecz także dwa różne zbiory tez z całości filozofii, które stanowią cenne uzupełnienie również innych dziedzin wykładanej przez Ortiza filozofii, zwłaszcza psychologii i metafizyki. Równocześnie udało się uzyskać pewne szczegóły do biografii Jana Borka i Macieja Łubińskiego, późniejszego prymasa Polski.

2. OPIS RĘKOPISU I JEGO TREŚĆ

Rękopis zawiera komentarz do następujących traktatów Arystotelesa: *O niebie i świecie*, *Meteorologia* oraz *O powstawaniu i ginieciu*. Powstał z wykładów, jakie Ortiz prowadził w r. 1592/93 w Kolegium Jezuitów w Poznaniu. Pod koniec

¹ *Jakub Ortiz SJ (1564—1625), profesor filozofii w Poznaniu i w Akademii Wileńskiej*, „Studia Philosophiae Christianae”, 19(1983)2, 5—24.

kodeksu znajdują się nadto dwa zestawy tez z całości filozofii, których pod kierunkiem Ortiza pod koniec 1593 i na początku 1594 r. w publicznej dyspacie bronili dwaj jego uczniowie: Jan Borek i Maciej Łubieński.

Kodeks papierowy w języku łacińskim, format: 20,5×16 cm, s. 1—596 liczbowane przez skryptora, s. 597—631 liczbowane ołówkiem w XX w.; strony nie liczbowane: na początku rękopisu: 12 (karta tytułowa pierwszej części oraz spis treści pierwszej i drugiej części rękopisu + 3 strony nie zapisane), między s. 186 a 187: 5 (na jednej z nich tytuł części drugiej), między s. 281 a 282: 12 (na pierwszej tytuł trzeciej części rękopisu, na s. 3—11: Index capitum et quaestionum); ostatnie cztery strony (628—631) nie zapisane; s. 626—631 uszkodzone przez wilgoć.

Brak karty tytułowej całości rękopisu; oprawa pergaminowa współczesna, na niej m.in. wyryte: M C oraz 1593.

Pismo jednej ręki z wyjątkiem s. 598—621. Skryptor nie jest znany. Być może był nim Jan Borek lub Maciej Łubieński, którzy bronili zawartych w rękopisie tez z całości filozofii (zob. niżej). Student wielokrotnie podawał daty i znaczył początek każdej lekcji. Od 9 XII 1592 do 29 V 1593 r. było ich łącznie 200. Zwykle odbywały się dwa wykłady dziennie: w godzinach rannych i popołudniowych, co zresztą niekiedy zaznaczono. Przy obliczaniu średniej wykładów należy uwzględnić ferie świąt Bożego Narodzenia i Wielkiejnocy oraz poza niedzielą i innymi świętami — jeden dzień wolny w tygodniu (czwartek).

— Biblioteka Seminarium Duchownego w Kielcach, sygn.: Rp —1. Rękopis ten krótko opisuje R. Nir, Katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, 40(1980)359, nr 110.

Rękopis składa się z następujących części:

1. *In libros Aristotelis De coelo et mundo commentarii cum quaestionibus R. P. Jacobi Ortizii in Collegio Posnaniensi Societatis Jesu Philosophiae Professoris A. D. 1592, k. 1 nlb.* Na kolejnych kartach nie liczbowanych (2—5^r): *Index capitum et quaestionum ex libris Aristotelis de coelo et mundo. Anno Domini 1592. 9. Decembris. Accessit Index ex libris Aristotelis Meteororum.* — Właściwy komentarz obejmuje s. 1—186 i 65 wykładów. Na początku pierwszej lekcji (s. 1) data: „A. D. 1592 die 9. Mensis Decemb. horis matutinis”, na końcu (s. 186) notatka: „*Finis impositus die 3. Febr. horis matutinis lect. 65. A. D. 1593*”.

2. *In libros Aristotelis Meteorologicorum commentarii*, s. 187—281, lekcje 66—98; tytuł na nie liczbowanej karcie poprzedzającej właściwy komentarz. Na początku (s. 187) data: „A. D. 1593 die 3. Mens. Februarii horis pomeridianis”, na końcu (s. 281) notatka: „Finitus liber Meteor. die 4. Mens. Martii horis pomerid. 1593. lectionib. 98”.

3. *In libros Aristotelis De generatione et corruptione commentarii cum quaestionibus*. Tytuł oraz „*Index capitum et quaestionum*” na kartach nie liczbowanych, właściwy komentarz na s. 282—596, lekcje 99—200. Na początku (s. 282) data: „A. D. 1593. Die 5. Mens. Martii horis matutinis”, na końcu (s. 596): „*Finis impositus... die 29. Maii A. D. 1593. lectionib. 200*”.

Kodeks ten nie zawiera komentarza do *Fizyki* Arystotelesa, która była wykładana przez Ortiza bezpośrednio przedtem (zob. nawiązanie na s. 1 i na s. 40 rękopisu), a więc prawdopodobnie od maja do grudnia 1592 r. — z wyjątkiem wakacji.

4. Na s. 598—612 znajdują się „*Assertiones ex universa philosophia*”, poprzedzone dedykacją: „*Admodum Reverendo Domino D. Nicolao de Mielec Mielecki Abbati Tinicensi Ioannes Borek...*” Zbiór liczy 50 tez wybranych ze wszystkich dziedzin uprawianej wówczas filozofii (z wyjątkiem etyki): *Ex prima philosophia* (1—6), *Ex libris Physicorum* (7—12), *Ex libris De coelo et mundo* (13—31), *Ex libris Meteorum* (32—37), *Ex libris De ortu et interitu* (38—44), *Ex libris De anima* (45—47), *Ex logica* (48—50). Po każdej z części filozofii umieszczono „problema”, tj. jakieś zagadnienie przedłożone w formie pytania, np. po tezach o duszy: „*An potentiae animae tum inter se...tum ab anima, realiter distinguantur, an vero solum formaliter*” (s. 611).

Na końcu znajduje się informacja: „*Defendit Joannes Borek Philosophiae studiosus in Collegio Posnaniensi Societatis Jesu. Praeside P. Jacobo Ortizo philosophiae Professore Mense Decemb. Anno Domini 1593. die 12. hora 19*” (s. 612).

Powyższe dane pozwalają uzupełnić o kilka szczegółów biografię Jana Borka, szeroko w Polsce znanego lekarza (zob. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, 318). Z dedykacji wynika, że opat tyniecki Mikołaj Mielecki był mecenasem Borka i być może umożliwił mu studia w Kolegium Jezuitów w Poznaniu. Borek studiował filozofię w latach 1591—1593 pod kierunkiem Jakuba Ortiza. Należał niewątpliwie do zdolniejszych uczniów, skoro dnia 12 XII 1593 r. — na zakoń-

czenie studiów — powierzono mu w publicznej dyspacie obronę też z całości filozofii.

5. Na s. 613—627 znajduje się drugi zestaw „*Assertiones ex universa philosophia depromptae*”, poprzedzony dedykacją: „*Admodum Reverendo in Christo Patri ac Domino D. Stanislao Borzysławski D. P. Abbati Wangrowecensi Mathias Lubieński...*”. Zbiór ten liczy także 50 tez, ale tezy te są merytorycznie inne lub inaczej sformułowane. Szczególnie obszernie uwzględniono psychologię (o duszy), bo aż w 21 tezach. Podano też 5 tez z ówczesnej matematyki (*Ex mathematicis disciplinis*, 43—47), które jednak przeważnie zajmują się zagadnieniami astronomicznymi, głównie sferami). Autorem tez matematycznych jest prawdopodobnie Jakub Bosgrave, który wtedy przebywał w Poznaniu, lub sam Ortiz.

Na końcu tez zamieszczono notatkę: „*Defendit Mathias Lubieński Philosophiae studiosus, in Collegio Posnaniensi Societatis Jesu. Praeside R. P. Jacobo Ortizio in eodem Collegio Philosophiae Professore. Mense Januario Anno 1594. Die 21. hora 19.*” (s. 627).

Dane te pozwalają uzupełnić biografię Macieja Łubieńskiego, późniejszego prymasa Polski (zob. *Polski Słownik Biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973, 491). Z dedykacji wynika, że opat wawrowiecki Wojciech Zajaczkowski, a potem jego następca Stanisław Borzysławski byli dobroczyńcami i mecenasami Łubieńskiego, który w latach 1591—1594 niemal przez trzy lata („*triennium fere totum*” — pisze w dedykacji) studiował filozofię w Kolegium Jezuitów w Poznaniu pod kierunkiem Jakuba Ortiza. Zachowane z tego czasu rękopisy wykładów oraz dwa zestawy tez z całości filozofii dają możliwość stwierdzenia, jaka to była filozofia. Łubieński musiał należeć do zdolniejszych uczniów, skoro na zakończenie studiów dnia 21 I 1594 r. brał udział w dyspacie jako defendens.

Nie jest wykluczone, że oba powyższe zbiory tez zostały wydane drukiem, co było zwyczajem szkół jezuickich.

3. FILOZOFIA PRZYRODY

Z zakresu szeroko rozumianej filozofii przyrody posiadamy wykłady Ortiza dotyczące traktatów *O niebie i świecie*, *Meteorologii* oraz *O powstawaniu i ginieciu*. Nie są nam jednak obecnie znane jego wykłady z *Fizyki* Arystotelesa, choć wiemy, że je tam prowadził. Dwa zestawy tez z całości filozofii, w których uwzględniono wszystkie te traktaty, znakomicie uzupełniają te braki.

Komentarz do traktatu *O niebie i świecie* dotyczy zasadniczo księgi I i II. Na temat księgi III i IV Ortiz zauważa, że traktują o żywiołach (elementa), które są również przedmiotem traktatu *O powstawaniu i ginięciu* i tam zostaną omówione. Tymczasem zachęca do lektury autorów komentujących te księgi: „*Lege interim interpretes horum librorum, maxime D. Thomam et Averroem*” (s. 186). Streszczenie poglądów Arystotelesa znajduje się w partiach komentarza zwanych „*summa*”, których jest 13. Nawiązują one do poszczególnych rozdziałów traktatu Stagiryty. Ważniejsze zagadnienia zostały omówione w pięciu dysputacjach, które dzielą się na kwestie. Częste są dość obszerne „*dubitationes*”. Obszernie zajęto się kometa z 1572 r. (s. 100—104).

Komentarz do *Meteorologii* Arystotelesa dzieli się na cztery części: *De impressionibus ignitis*, *De impressionibus aereis*, *De impressionibus aqueis* (tu m. in. *De aquis thermalibus*, s. 256—262), *De impressionibus terrestribus*. Na temat tych ostatnich jest tylko pół strony 281, mianowicie informacja, że wiele tych zjawisk omówiono wcześniej, a pozostałe albo należą do historii naturalnej, albo na ich temat istnieją łatwo dostępne książki takich autorów, jak Scaliger, Pliniusz, Cardano.

Na temat obu ksiąg traktatu *O powstawaniu i ginięciu* komentarz zawiera 9 dysputacji podzielonych na kwestie. Tu również ośmiokrotnie pojawia się „*summa*”, czyli streszczenie poglądów Arystotelesa z referencjami do rozdziałów, oraz obszerne „*dubitationes*”.

Po tych wstępnych informacjach, głównie na temat struktury i metody wykładu, przejdźmy do niektórych ważniejszych zagadnień merytorycznych.

Przedmiotem filozofii przyrody jest ciało naturalne: jego zasady, przyczyny i cechy. Pierwszymi zasadami ciała naturalnego są: materia, forma oraz jej brak (*privatio*). Materia i forma są równocześnie wewnętrznymi przyczynami ciała, a jego przyczynami zewnętrznymi są: przyczyna sprawcza, celowa i wzorcza (*idea*). Posługiwanie się narzędziami należy do zakresu działania przyczyny sprawczej. Oddziaływanie przyczyny celowej ma charakter metaforyczny, odnosi się bowiem do przyszłości. Każde ciało naturalne posiada cztery właściwości (*affectiones*): wielkość (*quantitas*), umiejscowienie (*locus*), ruch (*motus*) oraz istnienie w czasie (*tempus*). Istotą wielkości jest rozciągłość części, wskutek czego rzecz zajmuje okreś-

lone miejsce², ale części nie istnieją w niej aktualnie, lecz jedynie potencjalnie i to w liczbie nieskończonej, to znaczy, że nie można jej wyczerpać przez żaden podział. Nie ma też aktualnie żadnych punktów, linii czy powierzchni — z wyjątkiem tej powierzchni, która rozdziela jedno ciało od innych. Miejsce definiuje Ortiz tak samo jak Arystoteles; w sposób naturalny dwa ciała nie mogą zajmować tego samego miejsca ani też to samo ciało nie może istnieć w dwu różnych miejscach, ale jest to możliwe dzięki ingerencji Bożej. Ruch jako akt bytu w możliwości, czyli sukcesywne (stopniowe) i stałe przechodzenie podmiotu od jednego terminu do drugiego, różni się istotnie od zmiany (*mutatio*), która następuje bezzwłocznie i bez następstwa (*sine mora et successione*). Czas stanowi wewnętrzną miarę ruchu, jest bytem rzeczywistym (*ens reale*), sukcesywnym, tożsamym z ruchem, gdyż stanowi trwanie ruchu. Poza czasem istnieją: Bóg, inteligencje, dusza ludzka, niebo, materia pierwsza i niektóre niezmiennie działające inteligencje.

Odrzucając koncepcję Platona, Ortiz definiuje naturę — za Arystotelesem — jako pierwotną (*per se*) wewnętrzną zasadę (*principium*) ruchu i spoczynku ciała; ta zaś zasada jest podwójna: czynna to forma, a bierna to materia. Ciała niebieskie również posiadają naturę i konsekwentnie materię i formę, mimo że ich ruch pochodzi od towarzyszącej im inteligencji. Twory natury i twory sztuki (*arte perfecta*) różnią się tym przede wszystkim, że pierwsze mają w sobie wewnętrzną zasadę ruchu, której nie posiadają drugie, co sprawia, że ustępują tamtym. Ortiz przyznaje, że zagadnienie, czy wszystko, co tworzy natura, można także wytworzyć z pomocą sztuki, jest zagadnieniem spornym wśród filozofów. Ze swej strony stwierdza, że sztuka jest wprawdzie współzawodniczką natury i naśladuje ją w wielu dziedzinach, ale nie może w to uwierzyć, by z jej pomocą można było kiedykolwiek wytworzyć prawdziwe naturalne złoto. Choć wysiłki chemików — dodaje — są może w niektórych sprawach pożyteczne, to jednak gdy chodzi o uzyskanie złota — są złudne, szkodliwe i niebezpieczne dla państwa.

Wszechświat nie powstał przypadkowo, lecz w sposób wolny został stworzony z niczego przez Boga w określonym czasie,

² „Quantitas essentialiter est extensio partium in ordine ad subiectum, nata locum proxime occupare, cuius communicatione res omnes situm partium ac distinctionem consequuntur”. Rękopis wykładów filozofii przyrody. *Assertiones ex universa philosophia de promptae*, s. 616.

choć — filozoficznie rzecz biorąc — niektóre byty (np. niebo, materia pierwsza itp.) mogłyby być stworzone odwiecznie. O stworzeniu świata przez Boga poucza nie tylko wiara; przemawiają za tym również racje wywodzące się z przyrody, zwłaszcza natura i doskonałość rzeczy istniejących w świecie. Boża Opatrzność nieustannie kieruje światem.

Ortiz przyznaje, że wśród filozofów nie ma jednomyślności na temat, czy przyczyna sprawcza świata (Bóg) była znana Arystotelesowi. Ze swej strony opowiada się za opinią, że choć Stagiryta uważał, iż świat istnieje odwiecznie, to jednak osądził, że wywodzi się od Boga na drodze emanacji.

Ortiz przyjmuje jeszcze geocentryzm: ziemia w kształcie kuli tkwi nieruchomo w centrum wszechświata, choć przyznaje, że wielu jest przeciwnego zdania³. Również w wielu innych zagadnieniach przyrodniczych i astronomicznych, jakie w obfitości wykładał w obrębie filozofii przyrody, idzie o panującymi wówczas poglądami i rozwiązaniami, które z czasem zostały w dużej mierze zarzucone (np. że od stworzenia świata upłynęło wtedy 5614 lat, s. 66).

4. UZUPEŁNIENIA DO INNYCH DYSCYPLIN FILOZOFICZNYCH

Omówiony poprzednio rękopis wykładów Ortiza uzupełnia jego poglądy przede wszystkim w psychologii i w metafizyce.

Psychologia. Wśród bytów ożywionych wyróżnia Ortiz — podobnie jak i Arystoteles — trzy stopnie życia, czyli trzy rodzaje dusz: wegetatywną, sensorywną i rozumną, przy czym stopień wyższy (dusza doskonalsza) zawiera wirtualnie cechy i doskonałości stopnią niższego. Dusza ożywiona (*informat*) wszystkie części ciała, także włosy i paznokcie. Każda dusza posiada określone władze, które różnią się rzeczowo (*re ipsa*) między sobą i w stosunku do duszy jako całości. Władze duszy wegetatywnej zapewniają odżywianie, wzrost i rozmnażanie bytu. Dusza sensorywna, właściwa drugiemu, wyższemu stopniowi życia, posiada siedlisko w mózgu i z pomocą tzw. „*spiritus animales*” i nerwów stanowi podstawę ruchu danego bytu, odbieranych przez niego wrażeń i w ogóle poznania zmysłowego. Dusza ta posiada pięć władz zewnętrznych, czyli zmysłów: wzrok, słuch, węch, smak i dotyk oraz dwa zmysły wewnętrzne: zmysł wspólny (*communis sensus*) i wyobrażenie (*phantasia sive imaginatio*), którą — zależnie od wykony-

³ Rękopis wykładów filozofii przyrody, s. 53—58, 581, 602, 618; „*Terra quoque multis moveri visa est...*” Tamże, s. 580.

wanych przez nią działań — nazywa się także pamięcią i „*vis aestimativa*”. Z jednym i drugim rodzajem zmysłów ściśle związana jest władza pożądarka (*potentia appetitiva*), za którą z kolei idzie władza ruchowa (*facultas motiva*). Dusza wegetatywna i dusza sensorywna jest wyprowadzana z możności ciała (materii).

Dusza rozumna zajmuje najwyższy stopień w hierarchii dusz, istniejących w świecie bytów ożywionych. Przysługuje jedynie człowiekowi, jest ze swej natury niematerialna (duchowa) i konsekwentnie nieśmiertelna, a w stosunku do ciała jest substancją niekompletną (s. *incompleta*). Istnieje cała w całym ciełe i cała w każdej jego części, stanowiąc formę ciała ludzkiego. Duszę rozumną stwarza bezpośrednio Bóg, gdy ciało ludzkie osiągnie odpowiedni stopień rozwoju⁴. Każdy człowiek posiada oddzielną, indywidualną duszę. Dusza rozumna wyposażona jest w dwie główne władze: rozum i wolną wolę. Omawając cechy i działania rozumu, Ortiz poświęca dużo uwagi procesowi poznania intelektualnego; przyjmuje m.in. istnienie umysłu czynnego (*intellectus agens*), umysłu biernego (*i. possibilis, patiens*), słowa myślnego (*verbum mentis*) itd.

M e t a f i z y k a. Zajmuje ona pierwsze co do ważności miejsce wśród dyscyplin filozoficznych i jest nauką o bycie realnym⁵, jego zasadach i jego cechach. Bytem jest tylko to, co posiada istnienie (*quod habet esse*). Bytem jest więc zarówno Bóg, jak i stworzenie, zarówno substancja stworzona, jak i przypadłość. Byt myślny (*ens rationis*) nie jest bytem w znaczeniu prawdziwym i właściwym (*vere et proprie*). Pojęcie bytu jest analogiczne (*analogia proportionis et attributionis*). Byt posiada pewne modusy i ogólne cechy, formalnie od niego różne. Najczęstszym modusem jest istnienie, które tylko formalnie różni się od istoty⁶. Jedność, prawda i dobro to ogólne cechy bytu, które dodają bytowi pewne racje pozytywne i absolutne. Samoistność (*subsistentia*) jest wewnętrznym modusem substancji, a tkwienie w czymś (*inhaerentia*) jest

⁴ „[Anima] tunc immediate a Deo ex nihilo creatur, cum corpori humano per ultimam dispositionem perfecte conformato est coniungenda, eademque in corporibus humanis pro numero eorundem multiplicatur”. *Rękopis wykładów filozofii przyrody. Assertiones*, s. 624, teza 39.

⁵ „[Metaphysica] in consideratione entis realis, quatenus tale est, hoc est, ut Deo et creaturis, substantiae creatae et accidenti commune est, tota occupatur”. Tamże, s. 615, teza 3.

⁶ „Habet et hoc ens modos quosdam et passiones generales, formaliter ab eo distinctas, et modorum quidem maxime communis est existentia, formaliter tantum ab essentia differens”. Tamże, s. 615.

modusem przypadłości. Z natury rzeczy modusów tych nie można oddzielić ani od substancji, ani od przypadłości, mocą Bożą jednak jest to możliwe⁷.

5. ZAKOŃCZENIE

Studium rękopisu kieleckiego nie wpływa na modyfikację wniosków zawartych w podsumowaniu mojego pierwszego artykułu o Ortizie, lecz je potwierdza oraz tu i ówdzie uzupełnia. Nowe dowody zyskuje zwłaszcza wniosek, że Ortiz ulegał wpływom hiszpańskiej tradycji filozoficznej, której najwybitniejszym przedstawicielem był działający wówczas Suárez. W omawianym rękopisie ujawnia się ponownie duża erudycja Ortiza, który odwołuje się do wielu autorów, filozofów i przyrodników, m.in. do — nie wymienionego poprzednio — Hieronima Cardano. Dość dokładne na ogół referencje uzasadniają przypuszczenie, że miał ich dzieła do dyspozycji. Niewątpliwie zaś korzystał bezpośrednio z dzieł Franciszka de Toledo (Toletus), na którego powołuje się wyjątkowo często, podając dokładnie — nie wyłączając stronic — dzieło, o które chodzi⁸. Na uwagę zasługuje to, że wielokrotnie zachęca studentów do pogłębienia omawianych kwestii przez lekturę dzieł klasyków filozofii scholastycznej. Z drugiej jednak strony zauważa się u niego — częściej chyba niż u innych wykładowców jezuickich tego okresu — włączanie do filozofii zagadnień teologicznych i powoływanie się na autorytet wiary w takich np. kwestiach jak: pojęcie stworzenia, stworzenie świata w czasie, Opatrzność Boża, istnienie inteligencji, a nawet los dzieci umierających bez chrztu⁹.

---

⁷ „*Ac substantiae quidem modus intrinsecus est subsistentia, accidentis autem inhaerentia. Quorum uterque licet ordinario naturae cursu ab illis sit inseparabilis, tamen et ille a substantia, et hic ab accidente divina virtute potest separari*”. Tamże, s. 616.

⁸ Jest to szczególnie widoczne w komentarzu do traktatu *O powstawaniu i ginięciu*, gdzie dominuje nazwisko Toleta (np. s. 282, 287—290, 292, 295, 318, 325, 344).

⁹ Na temat tego ostatniego zagadnienia wypowiada się na s. 79—80.

**NOUVELLES SOURCES CONCERNANT L'ACTIVITÉ
PHILOSOPHIQUE DE DIEGO ORTIZ, S.J. (1564—1625)**

Résumé

L'article complète — grâce à un cours manuscrit conservé à Kielce — la brève monographie d'Ortiz en tant que philosophe, publiée par l'auteur dans cette même revue (19/1983) 2, 5—24). Le manuscrit provient de la période où Ortiz enseignait la philosophie au Collège des Jésuites à Poznań (de 1592 à 1594). Ce texte de 627 pages contient les commentaires des traités suivants d'Aristote: De coelo et mundo, Meteorologia, De generatione et corruptione, ainsi que deux recueils d'Assertiones ex universa philosophia.

Grâce à ces sources, on a pu présenter les conceptions d'Ortiz au sujet de la philosophie de la nature et compléter sa psychologie et sa métaphysique. Dans ses commentaires, il subit des influences postérieures, surtout celle de la tradition philosophique espagnole dont Suarez est le représentant le plus éminent (l'être réel — quod habet esse — est l'objet de la métaphysique, l'existence des modes de l'être etc.). Des ouvrages de François de Tolède y sont souvent cités. Ortiz soutient encore la thèse selon laquelle la Terre est immobile et se trouve au centre de l'Univers.